

Artur Lis

„Libertas ecclesiastica” przywilej wolborski z 1215 roku

„Libertas ecclesiastica” privilege in Wolborz 1215

Przywilej Leszka Białego (ok. 1184-1227),
Konrada Mazowieckiego (1187/88-1247),
Władysława Odonica (1190-1239)
i Kazimierza I Opolskiego (1178-1230) dla Kościoła
[nadany między 16 maja 1211 a 29 grudnia 1215,
najpewniej 1215 r. w Wolborzu]

Quoniam sancta mater Ecclesia diligentibus eam libenter ministrat ea, que Spiritus sunt, non magnum est si quispiam Christianorum in temporalibus sibi modicum subministret. Inde est quare nos miseracione divina duces Lestco Cracovie, Conradus Mazovie, Wladislaus de Calis et Kazimir de Opol, nostrorum pia predecessorum gesta, in eis in quibus peccatis nostris exigentibus imminuta sunt, ad statum suum reducere, vel si perperam et minus honeste aliqua statuta fuerunt, modis omnibus emendare volumus; inde est quare nos promittimus et iuramus domino Henrico Polonorum archiepiscopo et successoribus ipsius, omnibus suffraganeis eius et etiam successoribus suffraganeorum, quod ab hac hora in antea quoad vixerimus volumus custodire immunitatem Ecclesie Dei, ne ullum dispendium per nos vel per nostros patiat, sed ville ecclesiarum et incole ipsarum omnimode gaudeant privilegio libertatis. Est itaque primum quod statuimus et custodiri volumus, ne quis hominum ecclesie inhabitans patrimonium, alias ad iudicium quam coram ipsius ecclesie prelato, vel coram suo iudice iudicandus pertrahatur. Volumus etiam, quod homines ecclesiarum immunes sint a servitute quod dicitur povoz et prevod et prevori et naraz et nastava. Et non transibimus per Lowich nisi semel in anno, prout ab antiquo consuetum est, et restituimus omnes villas beato Adalberto pertinentes, similiter et silvas cum

suis utilitatibus. Hec antem statuta ab omnibus nostris ita volumus inviolabiliter custodiri; quod si quis ausu temerario imminuere temptaverit, indignationem se nostram et Ecclesie principum sciat incursurum. Super quo volumus, quod ad voluntatem eorum in quos deliquerint, penam delicti reportent.

Wyd.: *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, wyd. I. Zakrzewski, t. I, Poznań 1877, nr 68 = *Kodeks dyplomatyczny Śląska*, t. II: *obejmujący lata 1205-1220*, wyd. K. Maleczyński, A. Skowrońska, nr 144, s. 82-84.

Tłumaczenie dokumentu

Ponieważ święta matka Kościół miłującym go chętnie rozdaje to, co dotyczy ducha, nie jest rzeczą wielką, jeśli ktoś z chrześcijań w zakresie dóbr doczesnych użył mu jakiejś drobnostki. Dlatego my, z bożego miłosierdzia książęta: Leszek krakowski, Konrad mazowiecki, Władysław kaliski i Kazimierz opolski chcemy zbożne czyny naszych poprzedników w tym, co skutkiem grzechów naszych zostało pomniejszone, doprowadzić do dawnego stanu, lub jeśli postanowiono coś błędnie i niezbyt zaszczytnie, poprawić wszelkimi sposobami. Z tego powodu przyrzekamy i przysięgamy panu Henrykowi, arcybiskupowi polskiemu, i jego następcom, wszystkim jego sufraganom oraz następcom sufraganów, że od tej godziny aż do końca życia naszego strzec będziemy immunitetu Kościoła bożego, aby z powodu nas lub naszych nie doznał żadnej straty, lecz aby wieś kościelna i mieszkańcy ich pod każdym względem cieszyli się przywilejem wolności. Najpierw więc postanawiamy i chcemy, aby tego przestrzegano, żeby nikogo z ludzi mieszkających w posiadłościach kościoła .nie, pociągano do sądu inaczej jak przed przełożonego ich kościoła lub przed jego sędziego dla wydania wyroku. Chcemy także, aby ludzie kościelni byli wolni od powinności zwanych: powóz, przewód, i przewory, i narzaz, i nastawa. I będziemy przechodzić przez Łowicz tylko raz w roku zgodnie z dawnym zwyczajem i zwracamy wszystkie wsie należące do św. Wojciecha, podobnie i lasy z ich pożytkami. Pragniemy zaś, aby wszyscy nasi niewzruszenie przestrzegali tych postanowień, tak że jeśli by ktoś spróbował z lekkomyślną śmiałością ograniczyć je, niech wie, że narazi się na gniew nasz i książąt Kościoła. W tej myśli postanawiamy, aby zgodnie z wolą tych, którzy padliby ofiarą przestępstwa, winowajcy ponosili karę.

Wyd.: *Wybór źródeł do historii Polski średniowiecznej (do połowy XV wieku)*, t. I: *Spółeczeństwo i państwo polskie do połowy XIII wieku*, oprac. G. Labuda, B. Miśkiewicz, Poznań 1966, s. 186-187

Papież Innocenty III (1198-1216) zatwierdza i transumuje przywilej książąt polskich na rzecz Kościoła [Lateran, 29 grudnia 1215 r.]

Innocentius episcopus servus servorum Dei, venerabilibus fratribus .. archiepiscopo Gneznensi et suffraganeis eius salutem et apostolicam benedictionem. Cum a nobis petitur quod iustum est et honestum, tam vigor equitatis quam ordo exigit rationis, ut id per sollicitudinem officii nostri ad debitum perducatur effectum. Eapropter venerabiles in Christo fratres, vestris iustis postulationibus grato concurrentes assensu, libertates et immunitates a dilectis filiis nobilibus viris Lestcone Cracovie, Conrado Mazovie, Waldislao de Calis et Kazimiro de Opol ducibus Ecclesie Polonice pia et provida liberalitate concessas, sicut eas iuste ac pacifice obtinetis et in eorundem ducum litteris plenius continetur, vobis et per vos ecclesiis vestris auctoritate apostolica confirmamus et presentis scripti patrocinio communimus. Ad rei autem notitiam plenioram, tenorem litterarum ipsarum presentibus duximus annotandum, qui est talis.

Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostre confirmationis infringere aut ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attemptare presumpserit, indignationem omnipotentis Dei et beatorum Petri et Pauli apostolorum eius se noverit incursurum. Datum Laterani IIII Kalendas Ianuarii, pontificatus nostri anno octavodecimo.

Wyd.: *Kodeks dyplomatyczny Księstwa Mazowieckiego*, wyd. T.J. Lubomirski, Warszawa 1863, nr 34; *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej* ś. Wacława, t. I, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1874, nr 10; *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, wyd. I. Zakrzewski, t. I, Poznań 1877, nr 85; *Codex diplomaticus et commemorationum Masoviae generalis, Zbiór ogólny przywilejów i spominków mazowieckich*, wyd. J. Kochanowski, Warszawa 1919, nr 185; *Schlesisches Urkundenbuch*, wyd. H. Appelt, W. Irgang, t. I, Graz 1963, nr 147; *Kodeks dyplomatyczny Śląska*, t. II: *obejmujący lata 1205-1220*, wyd. K. Małczyński, A. Skowrońska, nr 171, s. 134-135.

Regest: *Bullarium Poloniae*, t. I: 1000-1342, wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, Romae 1982, nr 107, s. 28.

Uwagi

Książęta Leszek Biały¹, Konrad Mazowiecki², Władysław Odonic³ i Kazimierz I Opolski wydali w 1215 roku na synodzie połączonym ze zjazdem książęcym w Wolborzu przywilej immunitetowy dla Kościoła⁴. Był to kolejny krok arcybiskupa gnieźnieńskiego Henryka Kietlicza (1199-1219) w walce o reformę i usamodzielnienie się Kościoła polskiego⁵. Na synodzie tym arcybiskup uzyskał drugi po borzykowskim z 1210 roku wielki przywilej dla Kościoła⁶. Książęta dali Kościołowi wyłączne niezależne sądownictwo nad ludnością osiadłą w jego dobrach. Duchowieństwo uzyskało przywilej własnego sądownictwa w oparciu o prawo kanoniczne i tym sposobem znaczną niezależność od władzy państwowej⁷. Leszek Biały, Konrad Mazowiecki, Władysław Odonic i Kazimierz I Opolski

¹ Zob. M. Chrzanowski, *Leszek Biały. Książę krakowski i sandomierski. Princeps Poloniae* (ok. 1184 – 23/24 listopada 1227), Kraków 2013.

² Zob. H. Samsonowicz, *Konrad Mazowiecki (1187/88 – 31 VIII 1247)*, Kraków 2008.

³ S. Pelczar, *Władysław Odonic. Książę wielkopolski. Wygnaniec i protektor Kościoła* (ok. 1193 – 1239), Kraków 2013, s. 153-154; K. Witkowski, *Władysław Odonic książę wielkopolski* (ok. 1190-1239), Kraków 2012, s. 51.

⁴ W. Baran-Kozłowski, *Arcybiskup Henryk Kietlicz (1199-1219). Działalność kościelna i polityczna*, Poznań 2005, s. 181-184.

⁵ Podstawowe kierunki reformy i emancypacji Kościoła polskiego to: 1) odrzucenie inwestytury świeckiej i wprowadzenie wolnej elekcji biskupów przez kapituły katedralne; 2) zaprowadzenie celibatu duchowieństwa na wszystkich stopniach hierarchicznych; 3) odrzucenie wszelkich form „uprzywilejowania Kościoła” (*ius spolii*) i zależności sądowniczej duchowieństwa od władzy świeckiej (*privilegium fori*); 4) nawiązanie ścisłych kontaktów Kościoła polskiego ze Stolicą Apostolską i ułożenie na nowych podstawach stosunków między państwem i Kościołem w Polsce; 5) podporządkowanie Kościołowi całego społeczeństwa chrześcijańskiego kraju (małżeństwa kościelne) oraz podniesienie oświaty i obyczajów; 6) poparcie ekspansji misyjnej Kościoła na sąsiednie ludy pogańskie (Jaćwież, Litwa, Prusy). Za: B. Kumor, *Historia Kościoła*, t. III: *Złoty okres średniowiecza chrześcijańskiego*, Lublin 2005, s. 167.

⁶ Arcybiskup Henryk Kietlicz (1199-1219) uczestniczył w zjazdach/synodach: w Borzykowie w lipcu 1210 roku (zjazd książąt przeciwko Władysławowi Laskonogiemu; uzyskanie immunitetu dla Kościoła); w Mstowie około marca 1212 roku (zakończenie sporu o elekcję biskupa poznańskiego Pawła; ustalenie obowiązku tajemnicy uchwał kapituły); w Mąkolnie w maju 1212 roku (prawdopodobnie poruszano sprawę misji pruskiej oraz reformy zakonów norbertańskich w Polsce); w Sieradzu w czerwcu 1213 roku (przekazanie duchownym informacji o zwołaniu soboru przez Innocentego III); w Wolborzu w 1215 roku; w Soborze Laterańskim IV (1215 r.) oraz w synodach: w 1216 roku w Witowie (synod posoborowy), w Chalnie (postanowienia skierowane przeciw osobom naruszającym prawa majątkowe Kościoła) oraz w Kamieniu koło Kalisza w 1217 roku (poprawa dyscypliny kleru i konsolidacja duchowieństwa).

⁷ Szczególnie godnym uwagi są słowa Romana Grodeckiego: „Błędne są bowiem zapamiętywania wyrażane wielokrotnie, jakoby to był pierwszy przywilej immunitetowy. Wiadome bowiem i wykazałem to szczegółowo w rozprawie *Początki immunitetu w Polsce* [R. Grodecki, *Początki immunitetu w Polsce*, Lwów 1930 – przypis A.L.], że ten immunitet sądowy i skarbowy nie był bynajmniej jakąś nie znaną dotąd w Polsce nowością, bo owszem poszczególne biskupstwa

zwolnili duchowieństwo z obowiązku dostarczania podwód i koni do transportu, utrzymywania przejeżdżającego księcia oraz uiszczania daniny w bydle i miodzie. Dodatkowo książęta zobowiązali się nie częściej jak raz w roku przejeżdżać przez arcybiskupie dobra łowickie⁸. Przyrzekli zwrócić także wszystkie majątki, wsie, lasy i pożytki zabrane kiedykolwiek kościołowi gnieźnieńskiemu⁹. Jak słusznie zaznaczył Ignacy Subera „Dali więc Kościołowi immunitet sądowy, zalecając mu jurysdykcję nad kościelną ludnością wieśniaczą: ludzie osiedli na dobrach Kościoła mieli odtąd stawać nie przed sądem księcia lub jego urzędnika, lecz przed sądem przełożonego kościoła, do którego włość należała. Przywilej ten wyłączał sądownictwo państwowe, przekazując równocześnie dochody płynące z sądownictwa na rzecz instytucji kościelnych. Poza tym ludzie kościelni, również świeccy, mieli być wolni od służby i ciężarów prawa książęcego. Do tych ciężarów należało dostarczanie podwód i koni do transportów i posyłek, utrzymywanie przejeżdżającego księcia, jego dworu i urzędników. Ten immunitet ekonomiczny, wraz z innymi indywidualnie a bardzo licznie wystawianymi, stanowił szeroką i mocną podstawę dla materialnego dobrobytu Kościoła”¹⁰. Warto także zauważyć, iż przywilej nie miał charakteru zobowiązania osobistego, ale książęta piastowscy gwarantowali jego przestrzeganie przez swoich następców.

i niektóre klasztory zdołały już w obrębie XII w. uzyskać od różnych książąt cały szereg indywidualnych przywilejów immunitetowych. Zresztą w samym tekście tego zbiorowego przywileju z r. 1215 mamy wyraźne wskazówki bezpośrednie, że jest to odnowienie dawniej nadanych kościołowi praw i przywrócenia ich do należytego stanu, bo częściowo były łamane w praktyce życia i nie zdołały się jeszcze utwierdzić w pełnych rozmiarach. Nowością zaś istotną było obecnie to, że arcybiskup Polski wraz ze wszystkimi sufraganami, czyli z całym episkopatem, otrzymywał obecnie ten immunitet jako wolność przyznaną w zasadzie całemu Kościołowi polskiemu przez czterech łącznie działających książąt oraz że uzyskał poważne gwarancje przeciw wszystkim tym, którzy by usiłowali naruszać przyznane kościołowi uprawnienia i niepokoić go w ich wykonywaniu. Obok przywileju borzykowskiego stanowił ten akt z r. 1215 jak gdyby ustawę zasadniczą dla Kościoła polskiego, określającą jego prawa kardynalne i wyodrębniającą duchowieństwo jako warstwę odmiennie od ogółu uprawnioną, tj. uprzywilejowaną” za: R. Grodecki, *Dzieje wewnętrzne Polski XIII w.* [w:]: tegoż, *Polska piastowska*, Warszawa 1969, s. 368.

⁸ Por. Z. Wojciechowski, *Zagadnienie immunitetu sądowego w Polsce XII wieku*, [w:]: *Księga ku czci Władysława Abrahama*, t. II, Lwów 1931, s. 177 i nn; S. Russocki, *Powinności przewoźu na tle usług transportowych Polski piastowskiej*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 13(1965), s. 243-268; K. Buczek, *Publiczne usługi transportowe i komunikacyjne w Polsce średniowiecznej*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 15(1967), s. 255-299; A. Zajda, *Nazwy staropolskich powinności feudalnych, danin i opłat (do 1600 roku)*, Warszawa-Kraków 1976, s. 133-171.

⁹ Zob. W. Abraham, *Pierwszy spór kościelno-polityczny w Polsce*, „Rozprawy Polskiej Akademii Umiejętności. Wydział Filozoficzno-Historyczny”, t. 32 (1895), s. 318; W. Uruszczak, *Historia państwa i prawa*, Warszawa 2010.

¹⁰ I. Subera, *Synody prowincjonalne arcybiskupów gnieźnieńskich. Wybór tekstów ze zbioru Jana Wężyka z r. 1761*, Warszawa 1981, s. 28. Zob. M. Fąka, *Synody arcybiskupa Henryka Kietlicza*, „Prawo Kanoniczne” 12(1969), nr 3/4, s. 95-127.

Przywilej immunitetowy na rzecz Kościoła polskiego został zatwierdzony przez papieża Innocentego III 29 grudnia 1215 r., następnie papieża Honoriusza III 11 stycznia 1223 roku¹¹.

Autor

Artur Lis – doktor nauk prawnych oraz doktor historii, adiunkt w Katedrze Historii Prawa Wydziału Zamiejscowego Prawa i Nauk o Społeczeństwie KUL w Stalowej Woli. Redaktor naczelny kwartalnika „Przegląd Prawno-Ekonomiczny”. Kontakt: arturlis@op.pl

¹¹ *Bullarium Poloniae*, t. I: 1000-1342, wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, Romae 1982, nr 107, s. 28, nr 193, s. 44.